

Rácz Lajos fölszólalásában van egy mozzanat, amit érdemes regisztrálni. Az a tétel, hogy Böhm Károly filozófiai hatásának használt a kolozsvári izoláltság és hogy az ő filozófiája leginkább a református teológusok lelkében hullott termékeny talajra. Nem tartom magamat illetékesnek, hogy eldöntsem ezt a kérdést, de mindenesetre új dolognak tetszik előttem, hogy egy filozófus tanítását ilyen szűkebb körre lehessen korlátozni.

Rácz Lajos egyébként az én érveimet használja föl cikke végén és elkerülte a figyelmét, hogy Erdély *monológia* c. cikkemben két korszakról beszélek. A régebbi korszak mindent Budapestre koncentrált. Ebben a rendszerben csak Budapestről lehetett valaki országos hatású író vagy tudós. Ma más a helyzet. Ma a vidék, Erdély, a Felvidék aktív részt vesz a magyarság szellemi irányításában. A *Széphalom* ezt a decentralizációs eszmét képviseli és ezt a célt szolgálta többszörösen félreértett cikkem is.

(Straszbürg.)

Zolnai Béla.

MAGYAR DIPLOMÁCIAI NYELV.

Czakó István cikke: *Hivatalos nyelvhasználat a nemzetközi jogban*¹⁾ végigvezeti az olvasót a nemzetközi szerződések nyelvhasználatának történetén a latin nyelv egyeduralmának korától a francia nyelv hatalmas előretörésének és diadalmának (vesztfáiai béke) idején át, az ingadozás jelenségei mellett, a párisi Békekonferenciáig, amely, a francia Clémenceau elnöklete alatt, a francia diplomácia nyelvet trónusáról ledöntötte, mivel nemcsak, hogy több nyelven szerkesztette a békediktátumokat, hanem e diktátumok két legfontosabb (és valószínűleg legtovább tartó) részében, a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányára és a „Munka“ c. fejezetre, a francia és angol nyelv teljes egyenjogúságát ismeri el. Czakó dolgozta az előző irodalom fölhasználásán alapul; részletkutatásokat is végzett átnézve néhány szerződés publikációt, emlékiratot. Cikkét, mint a cambridgei (U. S. A.) Harvard-Egyetem tagja írta és valószínűleg oly formában is jelent meg, ahogy Amerikában elkészítette.

Az elolvasásra érdemes, derék dolgozatot, amelyhez hasonló; hál' Istennek, sok jelenik meg manapság, nem is tartottam volna szükségesnek ismertetni e folyóirat hasábjain, ha nem adna alkalmat egy kis, hogy úgy mondjam, tudománypolitikai elmefuttatásra. Egy komoly fiatal magyar ösztöndíjas, hasznosan fölhasználva idejét és az ösztöndíj-adta lehetőségeket, a bizonyára gazdagon berendezett amerikai egyetemi vagy szemináriumi könyvtárban tanulmányozza a diplomáciai nyelvhasználat történetét, a francia nyelvnek a diplomáciában (*nem* a nemzetközi jogban, ahogy a cím mondja) való térhódítását, győzelmét és lehanyaglását. De dolgozatában Magyarország neve csak egyszer kerül elő (akkor is annak illusztrálására, hogy valamely szerződésben a „hiteles“ nyelv szerepének megadják az okát), megírja cikkét anélkül, hogy kérdené magától: van-e magyar vonatkozása e problémának? Hazatérve, itt-hon sem tartja szükségesnek kiegészíteni a magyar vonatkozások vizsgálatával és a Külügyi Társaság, amelynek folyóiratában tanulmánya megjelent, maga sem kívánja meg, hogy Magyarországra, a magyar diplomáciára, kiterjeszkedjék.

¹⁾ *Külügyi Szemle* 1930. évf. — és külön: Dunántúl nyomda Pécs, 20 l.

Azt hisszük, e példa nem követésreméltó. Mert miről is van szó? Egy népszerűsítő, összefoglaló cikkben (nyilván nem önálló tudományos kutatás: alapuló értekezés *Cz ak ó* cikke) a példák nagy számát szolgáltatja a különböző eseteknek, a diplomáciai nyelvek használata módjainak és körülményeinek, a precedenseknek, kivételeknek, mégpedig nemcsak a szorosabban vett szerződési (protokoláris) nyelvhasználatban, hanem a tárgyalások és a diplomáciai levelezések nyelvében is. És e húsz lapon keresztül egyszer sem jutott eszébe anyanyelvének használata, a magyar diplomáciai tárgyalások nyelvének mivolta, a magyar diplomáciai instrumentumok nyelvének mikéntje a régi és a mai világban! Nem először veszem észre, éppen a külügyi kérdésekkel foglalkozó íróink dolgozataiban, ezt a különös elfelejtkezést hazai dolgainkról. Ennek legfőbb oka bizonyára az, hogy egy ilyen általános érdekű, összefoglaló és (magasabb értelemben) népszerűsítő cikk anyaga idegen forrásokban és feldolgozásokban körülbelül készen van; a magyar cikkíróra csak az vár, hogy elolvassa, földolgozza a forrásokat és könyveket és magyarul megfogalmazza a cikket. Míg a magyar vonatkozású részeket, tudományos szintézisünk nagy elmaradottsága folytán, száz helyről kellene előkeresni, át kellene kutatni a szakirodalom jórészét, egy-egy adatért húsz könyvet átforgatni, egy-egy magyar fejezet kedvéért ötven munkát átlapozni, talán eredmény nélkül. A magyar glóbuszt oly sokáig gúnyoltuk; ime, hébe-korba kezdünk elfelejtkezni róla. Persze nem mindenki. Egy jeles magyar művészettörténész nemrégén írta úti vázlataiban a következőket:

A ma magyarjának nincsen joga tékoználni. Ma minden magyar világotjáró . . . a nemzet verejtekén folytat tanulmányokat. Ma senkinek sincsen közülünk joga kékutazásra. Minden munkánkban benne éljenek e tanulságok és minden tanulságunk legyen mindannyiunké.²⁾

Cz ak ó István megmutatta, hogy az Egyesült Államokban nem kékutazott. Folyóiratainkban sűrűn megjelent cikkei bizonyítják, hogy amerikai társadalmi és politikai berendezését alaposan szemügyre vette; éles kritikai érzékkel ismertette az ottani népjóléti és oktatásügyi intézményeket mindenütt levonva a magyarság számára is hasznosítható tanulságokat. A tisztán nemzetközi jogi dolgozatokon kívül számtalan érdekes cikkben tárgyalta a nemzetközi élet és politika egy-egy problémáját. Azonkívül nemrégén földolgozta *Hunter-Miller* amerikai béke delegátus naplójának a trianoni békeszerződés megszerkesztését tárgyaló részeit; e — szenzációsnak mondható — közléssel szegény és kimerülni látszó revíziós irodalmunknak is új tápot adott. Szemrehányásunk, hogy *Cz ak ó* elfeledkezett Magyarországról, nem érinti tehát e kiváló politikai író egész oeuvrejét, csak e szóban forgó cikkét.

*

Nem vállalkozhatom most arra, hogy kipótoljam a kifogásoltam hiányt és megírjam a hiányzó fejezetet. De szeretnék rámutatni arra, hogy érdemes és kívánatos volna, éppen mai állapotunkban, amikor nyelvünknek és nemzetiségünknek sok helyütt harcolni kell mai birtokállománya fönntartásáért, megírni egyrészt a magyar diplomáciai nyelv történetét, másrészt tanulmányozni a magyar diplomáciában dívott egyéb nyelvek használatának múltját és jelenét. Az első téma, a magyar nyelvnek, mint diplomáciai nyelvnek, története beletartozik a magyar nyelv külső történetének tanulmányi kö-

²⁾ Bierbauer Virgil: Utazás Budapest körül. *Magyar Művészet*, 1930. jan. 11. l.

rébe. A *Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének* jeles szerkesztői nem tartottak fenn külön kötetet a nyelv-, történet-, társadalom és néptudomány határain levő eme diszciplinának, a nyelv külső (társadalmi és politikai) története tudományának; valószínűleg úgy vélik, hogy a kézikönyvnek a tervezetben felsorolt egyes fejezetei felölelik e témakört is. Pedig bizonyára lesznek oly vonatkozásai a magyar nyelv történetének, amelyek sem az „ethnikai csoportok“, sem a „magyar nyelvjárások“, sem a „magyar irodalmi nyelv története“ c. részekbe nem ille- nek bele. A francia nyelvtudomány gondosan bevonta kutatása és szintézise kö- rébe a francia nyelv külső történetét is. Ferdinand Brunot monumentális mun- kája (*Histoire de la langue française*) legalább egy harmadrészében a fr. nyelv politikai és társadalmi történetét tárgyalja, a belső és külső expanzió történetét, legnagyobbbrészt saját, minuciózus kutatásai alapján. De hol kapunk majd tájé- koztatást a *Magyar Kézikönyvben* a történelmi Magyarországon beszélt nyelvek viszonyáról a magyar nyelvhez, a magyar nyelv térfoglalásáról vagy térnyeré- séről az országban, a magyar nyelvnek a hivatalos nyelvben való érvényesülésé- ről. A pozsonyi csehszlovák egyetem kiadványainak sorozatában, Danile Ra- p a n t, tót történész, megírja a „magyarosítás“ kezdetének történetét (K počiat- kom maďarizácie. 1740—1790. Spisy fil. fak. univ. Komenského v. Bratislavě. č. VIII.) De közülünk még eddig senki sem vizsgálta fölül adatait és következteté- seit. Hol találjuk majd meg Szekfű Gyula kutatásainak eredményét a magyar nyelv története szempontjából nézve?³⁾ Idetartozik a magyar nyelv külső terjedé- sének, az idegenek között és a diplomáciai életben való használatának története is. Tudjuk, hogy a budai basák magyarul leveleztek a magyar hatóságokkal, sőt Béccsel is; mintaszerű publikáció áll e részben rendelkezésünkre.⁴⁾ Az is ismeretes, hogy a hódoltsági vidéken, a magyar nyelv meglehetősen el volt ter- jedve a törökök között, akik sorában magyar író-félék is akadtak.⁵⁾

De e jelenségeket összefoglalóan, nyelvészetileg is iskolázott embernek kel- lene földolgoznia. Szekfű Gyula maga panasolja korszakos *Magyar Történetének* bibliografiai függelékében (magában véve is szinte remekmű), hogy a magyar nyelv XVII. századi érvényesülésének történetére csak elavult, régi munkáink vannak.⁶⁾ A magyar történelem e hatalmas szintézisében Szekfű sort kerít ugyan a magyar nyelv külső történetével rokon kérdésekre, a nemzetiségi és ki- sebbségi kérdés akkori formáira, a magyar kultúra (és különösen magyar nyelvi kultúra) terjedési lehetőségeire, az államkormányzás, közigazgatási és családi élet nyelvére, a magyar kultúra természetes asszimiláló erejének jelenségeire, de ez a pár oldal, bármily mesterien is van megírva, nem pótolja a magyar nyelv (meg nem írt) politikai történelmének XVII. századi fejezetét.

De nemcsak a történelmi Magyarország határain belül volt a magyar nyelv diplomáciai nyelv, a török hatóságoknak a magyar és bécsi hatóságokkal és egymás között való levelezésében, hanem Tolnai Vilmos szerint, olykor határainkon túl is.⁷⁾ „A XVIII. század előtt a magyar nyelv tekintélye akkora volt, hogy a körüllevő kisebb országokban dip- lomáciai nyelvvül szolgált, a moldvai vajdaságban pedig udvari nyelv is volt“. Milyen hálás feladat lenne összegyűjteni az erre vonatkozó adatokat!

³⁾ *Íratok a magyar államnyelv történetének kérdéséhez.* Budapest, 1926.

⁴⁾ Takáts—Eckhart—Szekfű, *A budai basák magyar nyelvű levelezése.* Budapest, 1915.

⁵⁾ Takáts Sándor, *Rajzok a török világból.* Budapest, 1915. I. köt., III. köt. — R. Gragger és Fr. Babinger, *Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit.* Berlin, 1927.

⁶⁾ XVII. század, 403. l.

⁷⁾ *Halhatatlan magyar nyelv.* Magyar nyelv, XX. (1924), 59. l.

(Különbösen a magyar nyelv diplomáciai szerepe nem egészen a múltt: számtalanszor előfordul, hogy erdélyi román, felvidéki és délmagyarországi származású román, csehszlovák és jugoszláv politikusok magyar diplomatákkal és más hivatalos emberekkel magyarul tárgyalnak).

A magyar diplomáciai nyelvtől meg kell különböztetni a magyar diplomácia nyelvét (erről sem esik szó Czakó cikkében). A magyar diplomácia (értem az erdélyi és a nem-királyi magyar diplomáciát), szabadságharcaink, a független Erdély és a 48-as idők alatt kapcsolatban állott a korbéli nagyhatalmakkal és a környező országokkal. Annak, aki oly gondosan áttanulmányozta Sziám nemzetközi szerződéseit a használt és hiteles nyelv szempontjából, át kellett volna lapozni a Roderich Goos könyvét az önálló Erdély államszerződéseiről és meg kellett volna néznie diplomáciai levelezéseink publikációit.⁸⁾ Ezekből körülbelül az állapítható meg, hogy az erdélyi fejedelmek és kancelláriák nagyobbára latinul leveleztek az idegen államfőkkel és követeikkel és latin nyelven kötötték a szerződéseiket (bár a munkácsi szerződésnek, amelyet Rákóczi György fejedelem és XIV. Lajos kötöttek 1645. április 22-én, van egy francianyelvű hiteles példánya is).⁹⁾ Az erdélyi fejedelem emisszáriusai és követei a nyugati hatalmakkal latinul vagy franciául leveleztek; a portai követek latinul beszéltek a fényes kapu idegen származású főtölmácsával. De az erdélyi kancellária jegyzékei magyarul mentek a portára,¹⁰⁾ ott fordította törökre a fővezér; ő viszont törökül felelt és a fejedelmi udvarban levő „török diák“ fordította magyarra. (Így nevezték azokat az erdélyi ijjakat, akiket a fejedelem a portára küldött, török nyelvre tanítatott.) II. Rákóczi Ferenc diplomáciája már francia nyelven működött; érdekes azonban, hogy gróf Pálffy Jánossal, a majtényi és szatmári események előtt, latinul levelez és a Pálffy-elé terjesztett új tárgyalási alap is latinul van megfogalmazva.¹¹⁾ A 48—49-es idők magyar diplomáciája természetesen mindenben igyekszik alkalmazkodni az akkori diplomáciai szokásokhoz; gróf Teleki László, gróf Adrássy Gyula jó franciasággal, Pulszky Ferenc kitűnő angol nyelven írnak, míg a pesti és debreceni magyar külügyminisztérium idegennyelvű iratai már kezdetlegesebben vannak kiállítva.

*

A külügyekben is önállóvá lett mai Magyarország protokoláris nyelvhasználata is megérdemelt volna egy kis fejezetet. A Nemzetek Szövetségének általa is idézett szerződés publikációját e szempontból áttanulmányozva Czakó István megállapíthatta volna a követett gyakorlatot, ami a következőképpen foglalható össze: a független Magyarország vagy franciául (ill angolul) köti szerződéseit — ez a túlnyomó eset — vagy a szerződőfelek nyelvén, tehát két nyelven: magyarul és a másik fél nyelvén (ez alól alig van kivétel). Ez esetben némelykor megjelölik, melyik a hiteles nyelv, némelykor nem. A magyar nyelv egyenjogúságát tehát a diplomáciai életben is elértük, mivel csak a francia és angol nyelvnek, a Nemzetek Szövetsége hivatalos nyelveinek, engedünk elsőbbséget. S ezt is érdemes lett volna leszögezni.

(Genf.)

Baranyai Zoltán.

⁸⁾ *Österreichische Staatsverträge, Fürstentum Siebenbürgen*, Wien, 1911.

⁹⁾ A. Szilágyi, *Actes et documents à l'histoire de l'alliance de G. Rákóczi . . .* Budapest, 1894, 264 l.

¹⁰⁾ Biró Vencel, *Erdély követei a portán*, Kolozsvár, 1921, 4, 100 lk.

¹¹⁾ Lukinich Imre, *A szatmári béke története*, Budapest, 1925. 308. l.